

Bulgaristan Türklerinin 1989 Yılında Türkiye'ye Zorunlu Göçü: Göçün Sebepleri, Türk Kamuoyundaki Akisleri Ve Sonuçları

İsmail EFE¹

Öz

Bulgaristan, bağımsızlığını kazandıktan sonra kendi ülkesinde yaşayan Türk nüfusu asimile etme yönünde politikalar takip etmeye başlamıştır. 1944 yılında Bulgaristan da komünist idarenin tesisiyle birlikte azınlıkları asimile etme, yönetimin sıklıkla başvurduğu sistematik bir politika haline gelmiştir. Özellikle 1984 yılı sonlarından itibaren Jivkof idaresindeki Bulgaristan'da Türklere karşı şiddete dayalı ve geniş çaplı bir asimile politikası uygulanmaya başlanmıştır. Türkçe isimlerin zorla değiştirilmesiyle başlayan asimilasyon politikaları, Türkçe konuşmanın yasaklanması, dini hayata dair kısıtlamalar ve diğer yasaklarla ağırlaşarak devam etmiştir. Bulgar hükümetinin ağır baskıları altında bunalan Türk azınlık, yönetim tarafından uygulanan baskıları gösteri ve yürüyüşlerle protesto etmeye başlayınca, karşı koyan Türklere tutuklananlar, ağır işkenceye uğrayanlar ve hatta öldürülenler olmuştur. Bulgaristan devletinin yaklaşık beş yıl süresince devam ettirdiği asimilasyon politikasına Türkiye başta olmak üzere diğer ülkeler ve uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından tepkiler gösterilmiştir. Ancak Türkiye hariç tutulacak olursa, uluslararası kurum ve kuruluşların gösterdikleri tepkiler yaptırımdan uzak olduğu, sıradan bir takım kına açıklamalarından ibaret kaldığı için Bulgaristan idaresi üzerinde çok etkili olmamıştır.

Bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti devleti kitlesel olarak Türk nüfusunun tamamını ülkeye kabul etmek de dâhil, en radikal kararları alabileceğini bildirmiş, ancak Bulgaristan hükümeti bu durumun kendi iç işleriyle ilgili olduğunu iddia ederek çözüm çağrılarını cevapsız bırakmıştır. Başta Türk hükümetinin ve diğer ülkelerin kamuoyunun tepkilerine kulaklarını tıkayarak göçe izin verme isteklerine olumsuz bakan Bulgaristan, Türklere yönelik baskılarını

¹ Doç. Dr. Kırıkkale Üniversitesi, AİİT Bölümü. efe5772@gmail.com. ORCID: 0000-0002-8958-6604

daha da arttırmıştır. Türkiye bu dönemde Bulgaristan'dan göç etmek zorunda kalan soydaşlarına imkânları ölçüsünde her türlü desteği verme çabası içinde olmuştur. Ancak beklenenden çok daha fazla Bulgaristan'da yaşanan Türklerin, Türkiye'ye göçleri ve Türkiye'de yaşanan ekonomik sıkıntılar vb. nedenlerle Türk hükümeti, göçmenlerin bir kısmına istedikleri imkânları sağlayamamıştır. Bu durum soydaş göçmenlerin önemli bir kısmının zulümden kaçtıkları Bulgaristan'a geri dönmek zorunda kalmalarına sebep olurken, Türkiye'nin de uluslararası alanda imajını olumsuz yönde etkilemiştir. Bir başka boyutu itibariyle, bu kitlesel göçün hem Bulgaristan'da hem de Türkiye'de bazı sorunların yaşanmasına neden olduğu aşikârdır. Bulgaristan'ın plansız ve ansızın gönderdiği bu kitlesel ve zorunlu göç Bulgar ekonomisini olumsuz bir şekilde etkileyerek işgücü sorununu ortaya çıkarmıştır. Üç aydan daha kısa bir süre içerisinde 300.000'den fazla Türk soydaşına kapılarını açarak ülkeye yerleşmelerine izin veren Türkiye, göçe hazırlıksız yakalanmıştır. Bu durum Hükümeti, ekonomiyi ve halkı zor durumda bırakmakla kalmamış, toplumsal problemleri doğmasına da neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Bulgaristan, Göç, Göçmen, İskân

The Forced Migration of Bulgarian Turks to Turkey in 1989: (Causes of Migration, Reflections in the Turkish Public Opinion, and Consequences)

Abstract

The aim of the study is to analyze the recent effects of migration in terms of Turkey and immigrants in more detail and to present data to the interested parties. By considering the issue within the framework of cause and effect relationship, it is aimed to determine the reasons for the migration of Bulgarian Turks, the problems experienced during migration and resettlement, and to reveal the findings about what should be done in order to be prepared in case of a similar event. The factors that caused the migration of compatriots from Bulgaria to Turkey in 1989 and the attitudes of Turkish and world public opinion in the face of the events were examined. It has been the primary goal to present objective and scientific data by evaluating the reflections of the issue in the press, official minutes, book-article-graduate thesis and similar independent studies with a comparative and critical perspective.

After gaining its independence, Bulgaria started to follow policies to assimilate the Turkish population living in its own country. With the establishment of communist rule in Bulgaria in 1944, assimilation became an official and systematic policy of the state. Especially since the end of 1984, a very severe and comprehensive assimilation policy against the Turks began to be implemented in Bulgaria under Jivkov administration. The assimilation policies,

which started with the forced change of Turkish names, continued with the prohibition of speaking Turkish, the restriction of religious life and other practices. When the Turkish minority, overwhelmed by the heavy pressures of the Bulgarian government, started to protest the oppression by the administration with demonstrations and marches, the resisting Turks were arrested, tortured and even killed. The assimilation policy continued by the Bulgarian state for about five years has been reacted by Turkey, in particular, by other states and international organizations. However, with the exception of Turkey, the reactions of international institutions and organizations were not very effective on the Bulgarian administration, as they were far from sanctions and consisted of ordinary henna statements.

In this period, although Turkey stated that it could discuss any solution, including a comprehensive migration, Bulgaria rejected all kinds of solution proposals, claiming that what happened was an internal matter. Despite the pressures of Turkey and the international public opinion, Bulgaria, which approached the immigration demands negatively, increased its pressure on the Turks even more. However, upon the end of the cold war period in 1989, major changes began to occur in the countries of the socialist bloc. In addition to this change, the marches and demonstrations organized by the Turks in different parts of Bulgaria since May 1989 to protest the oppressions caused the government to take a step back. As of June 2, 1989, Bulgaria had to allow the immigration of Turks. From the beginning of the migration in June 1989 to the end of 1992, a total of 342,136 people immigrated to Turkey.

In this period, Turkey has been in an effort to provide all kinds of support to its compatriots who had to immigrate from Bulgaria as much as possible. However, many more Bulgarian Turks migrated than expected and Turkey's economic difficulties, etc. For these reasons, Turkey could not provide some of the immigrants with the opportunities they desired. While this situation caused a significant number of cognate immigrants to return to Bulgaria, where they fled from persecution, it also negatively affected Turkey's image in the international arena. In terms of a spike, it is obvious that this mass migration caused some problems both in Bulgaria and Turkey. This mass and forced migration, which Bulgaria sent unplanned and suddenly, negatively affected the Bulgarian economy and revealed the labor problem. Turkey, which opened its doors to more than 300,000 Turkish compatriots and allowed them to settle in the country in less than three months, was caught unprepared for migration. This situation not only left the government, the economy and the people in a difficult situation, but also caused social problems.

Keywords: Türkiye, Bulgaria, immigration, immigrant, Settlement.

Giriş

Bu çalışmanın yapılma amacı, son yıllarda Türkiye'ye büyük kısmı Suriye'den olmak üzere Irak, Afganistan ve farklı ülkelere çeşitli sebeplerle çok sayıda göçmenin gelmekte olması, gelenlerin Türkiye'de bulunma statülerine dair kullanılan kavramlarda yaşanan karmaşaya açıklık getirmek. Göç ile gelenlerin kendi yaşadıkları ülkeleri terk etme sebeplerini,

bu durum karşısında Türkiye'nin ve uluslararası kuruluşların o ülkelere karşı sergiledikleri tavırları ortaya koymak. Göçmenlerin Türkiye'ye göç sırasında neler yaşadıklarını, Türkiye ve Türk kamuoyu tarafından nasıl karşılandıklarını tespit etmek. Göçmenlerin ikamet, hayatlarını idame ettirme ve toplumsal uyum konularında yaşadıkları sorunları ortaya koymak. Yaptığımız bu tespitler çerçevesinde 1989 yılında Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye göçleri örneğinde meseleyi ortaya koyarak ilgililere ve topluma istifade edebilecekleri veriler sunmak çalışmanın en temel amacıdır.

Göçmenlik konusundaki politika oluşturma çabalarını geliştirmenin hem politika yapanlar hem de halk arasında göç kavramının daha iyi anlaşılması temeline bağlı olduğu açıktır. Bulgaristan Türklerinin, göçten öncesi durumları, göç sürecinde yaşananlar ve göçten sonra olanları kapsayacak şekilde bütüncül bir bakış açısıyla betimsel ve tarihsel araştırma yöntemleri kullanılarak incelenmiştir. Basılı ve elektronik ortamdaki yazılı kaynaklar taranarak bilgi toplanmış, elde edilen bulgular niceliksel olarak çözümleme teknikleriyle işlenmiştir. 1989 yılında Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye zorunlu göçü ile sınırlı tutulmuştur. Çalışma kapsamında TBMM Tutanak Dergisi, Resmi Gazete, ulusal basın, resmi belgeler ve daha önce yapılan çalışmalar taranmıştır. Makaleler ve internet kaynakları incelenmiş ve çalışmaya tarihsel derinlik katmak amacıyla Bulgaristan ve Bulgaristan Türkleriyle ilgili kitaplar incelenerek tarihsel bir analiz yapılmıştır. Çalışmada ilk olarak kavramsal olarak göç ve göçle ilgili kavramlardan bahsedilmiş, sonra 1989 göçü öncesi göçlerden kısaca bahsedildikten sonra Bulgaristan Türkeri'nin Türkiye'ye göç etme nedenleri üzerinde durulmuştur. Devamında ise Bulgaristan'ın Türklere uyguladığı asimilasyon politikası karşısında Türk kamuoyunun tavrına değinildikten sonra da Türkiye'ye zorunlu göç olayı ve göçmenlerin iskanı ve yaşadıkları sorunlar ele alınmıştır. Sonuç kısmında ise göç olayı ile ilgili kapsamlı bir değerlendirme yapılarak önerilerde bulunulmuştur.

Göç ve Göçle İlgili Kavramlar

Göç ve Göç Türleri

Göç; insanların veya toplulukların buldukları yerden ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel nedenlerle başka ülkelere, bir yerleşim alanından başka bir yerleşim alanına gitme eylemine verilen genel bir addır (Yalçın, 2004, s.13; Ozankaya, 1984, s.263). Ancak göçle ilgili farklı tanımlamalar da yapılmaktadır. Göçün sadece fiziki bir hareketlilik olmadığını aynı zamanda belli zaman ve mekânda, geçici veya daimi bir mekân ve sosyo-kültürel hareketlilik

olduğu yönünde görüşlerde mevcuttur (Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Terör Nedeniyle Göç, 1998, s.25). Göç genellikle bireyin kişisel tercihidir. Ancak bireyin bu tercihi etkileyen sosyal, siyasal, tarihsel, kültürel, psikolojik ve ekonomik sebepler yer alır. Bütün bu sebeplerin merkezinde bireyin kendisi için daha iyi bir yaşam elde etme arzusu bulunur (Ortaylı, 2006, s.19). Göç, hem göç eylemini gerçekleştirenlerde hem de göç alan ülke veya bölgelerdeki toplumsal yapıları etkilemektedir (Barıtçı, 2017, s.228). Göç süreci ülkenin nüfusunu ve politikalarını önemli düzeyde etkileyen bir eylemdir (Yıldırım, 2016, s.273). Göç aynı zamanda dünyada milyonlarca insanı, birçok ülke ve yönetimini etkileyen bir kavram olarak değerlendirilmektedir. İster ulusal isterse uluslararası boyutta olsun meydana gelen göç olgusu toplumları ve bireyleri ekonomik, siyasal, kültürel, sosyal ve psikolojik yönden etkilemiştir (Doğan, 1988, s.1).

Göç kavramının birden fazla tanımının yapıyor olması, göç olgusunun çok boyutlu yansımalarının olmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle tarih, coğrafya, sosyoloji, uluslararası ilişkiler gibi bilim dallarında ele alındığında göçün farklı tanımları yapılabilmektedir. Burada bilim insanlarının göç ile ilgili düşünceleri, göç konusunu ele alma biçimleri, farklı bakış açıları ve yorumları göç ile ilgili çok farklı tanımlarının yapılması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Göç olgusu insanların içinde buldukları duruma göre farklı türlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kişilerin siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel, dinî vb. sebeplere dayanarak bireysel ya da aileleriyle birlikte aldıkları göç etme kararına 'bireysel göç', toplumların veya belli bir bölgede yaşayan insanların çeşitli sebeplerle yer değiştirmesine 'toplu göç' denmektedir (Tümertekin ve Özgüç, 2004, s.236).

Göç olgusu, ülke içinde meydana gelirse iç göç olarak nitelenmektedir. Dış göçler ise nispeten daha uzun mesafeli göçlerdir. Dış göçü tanımlamak üzere zaman zaman "uluslararası göç" kavramı da kullanılmaktadır (Asar, 2004, s.242).

Göç çeşitlerinin tasnifinde, bakış açısına göre değişiklikler görülmektedir. Göç edilen yer ve coğrafi bölge, göç etmeye karar verme nedenleri, göç edilen coğrafi alan veya yerleri seçme sebepleri, göçün niteliği gibi çok farklı başlıklarla tasnif edilmiştir. En bilinen göç ayrımı iradeye dayalı göç çeşitleridir. İrade kavramı merkez alındığında göç iradesinin, göç edenin kendi iradesi ile olup olmadığına göre göçler gönüllü veya zorunlu olarak iki kısma ayrılmaktadır.

Gönüllü göç; şahısların maddi kazanç, değişiklik yapma isteği, macera arayışı ya da geleceğini teminat altına alma gibi şahsi arzularının sonucunda gerçekleşen nüfus hareketi olarak tanımlanmaktadır (Zülal, 2002, s.60).

Zorunlu göç; şahsi hürriyetlerinin kısıtlanması, siyasi ve sosyal kaos ve çatışmalar, siyasi, sosyal, kültürel ve iktisadi baskı, doğa olayları gibi nedenlerle kişinin iradesi dışında göçe zorlanması olarak ifade edilmektedir. Devletin ya da sosyal kurumun, bazı fonksiyonlar aracılığıyla bireyleri göç etmeye mecbur bırakması şeklinde de tanımlanır (Erdoğan, 2020, s. 31). Bu göçler insanların umutlarını yitirmesi ve çaresiz kalması durumunu ifade eder. Bu duygularla, kendilerini hazır hissetmeseler de nasıl yapacaklarını, nereye gideceklerini bilmeden yaşadıkları yeri terk ederler (Yayıntaş, 2021, s. 423).

Düzenli Göç (Yasal Göç); herhangi bir amaçla kendi ülkelerinin dışına çıkarak başka ülkelerde yaşamlarını sürdürmek isteyen kişilerin, gittikleri ülkenin yasalarına uygun bir şekilde o ülkeye giriş yapmaları ve gerekli izinleri aldıktan sonra ikamet etmeleri hali yasal göç olarak tanımlanmaktadır (Akçadağ, 2012, s.3-3). Yasal olarak ülkeye giriş yapan göçmenler, geçerli bir göçmen vizesine ve uygun belgelere sahiptir. Düzenli göç, 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'na göre, yabancıların yasal yollarla Türkiye'ye girişini, Türkiye'de kalışını ve Türkiye'den çıkışını ifade etmektedir (Barışık, 2020, s.4).

Düzensiz Göç (Yasal Olmayan Göç); Yasa dışı göç, giriş yapılacak olan ülkenin yasal giriş ve çıkış için gerekli olan koşullarına uyulmadan sınırın geçilmesi ya da ülkeye yasal yollardan geçiş yapıldıktan sonra izin alınmadan o ülkede ikamet edilmesi sonucu oluşan göçlerdir (Akçadağ, 2012, s.4). Düzensiz göç, 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'na göre yabancıların yasa dışı yollarla Türkiye'ye girişi, Türkiye'de kalışı, Türkiye'de izinsiz çalışması ve Türkiye'den çıkışı şeklinde belirtilmiştir. Düzenli-düzensiz göçmen ayırımı yapmanın kolay olmamasının sebebi dünyadaki göçmenlerin ezici çoğunluğunun ev sahibi ülkeye düzenli olarak ulaştığı ancak daha sonra denetim eksikliği nedeniyle düzensiz konuma geçmeleridir. Bu düzensiz konuma geçmede, göçmenleri hatası, belirsiz veya aşırı bürokratik göç prosedürlerinin varlığı, ayrımcılık veya yüksek vize yenileme maliyetleri, dil engelleri ve adli yardıma erişim eksikliği gibi pratik engeller etkilidir (Barışık, 2020, s.5).

Göçle İlgili Diğer Kavramlar

Göç konusu ele alınırken, göç olgusunun yanı sıra göçmen, mülteci, sığınmacı gibi göç ile birlikte anılan bazı kavramları da izah etmek yerinde olacaktır.

Göçmen; Türkiye'nin göç mevzuatına göre; yerleşmek amacıyla Türkiye'ye gelen veya başka ülkelere giden ve henüz ne Türkiyenin ne de gidilen ülkenin vatandaşlığını alamamış olan kişi yada kişiler olarak tanımlanmıştır (Sever, 2009, s.6). Göçmen genellikle ekonomik nedenlerle veya içinde bulunduğu sosyal ortamdan memnuniyetsizliğinden kaynaklı olarak yaşadığı yerden kendi isteğiyle ayrılan ve farklı bir ülkeye yasal veya yasa dışı şekilde giden, orada hayatını sürdüren yabancı kişiler şeklinde ifade edilmektedir. Çoğunlukla göçmen sözcüğü ile mülteci sözcüğünün anlamı da birbirine karıştırılmaktadır. Mülteci sözcüğü göçmen sözcüğüne göre daha özel bir alanı ve eylemi ifade etmektedir. Bu nedenle uluslararası literatürde de göçmen ile mülteci terimleri birbirinden ayrı kullanılmaktadır (Akıncı-Nergiz ve Erkan, 2015, s.64).

Mülteci; mülteci kelimesi ile ilgili farklı tanımlamalar yapıldığına şahit olunmaktadır. Yapılan tanımlamalardan en öz ve net olanı, bir toplumda gerçekleşen siyasi, sosyal ve ekonomik vakalar sonucunda göç eden şahıslara mülteci denilmektedir. Mültecilik, daha çok kendi istekleriyle ancak zorunlu sebeplerden dolayı ülkesinden kaçan insanları ifade etmektedir. Yani arzuları ya da kişisel tercihleri sonucu değil, zorunlu sebeplerle ülkesinden ayrılıp başka bir ülkede güvenlik ve özgürlük arayan kişilerdir(Tamer, 2020, s.2809). “İrki, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti ve siyasi görüşleri yüzünden haklı bir zulüm korkusu nedeniyle vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve söz konusu korku yüzünden, ilgili ülkenin korumasından yararlanmak istemeyen kişi” Birleşmiş Milletler tarafından mülteci olarak tanımlanmıştır (Gürbüz, 2023, s.19). Bir ülkede yaşayan mültecilere, en azından ülkede hukuki olarak yaşayan diğer yabancıların kullandığı hak ve yardımlar, her şahsın ihtiyaç duyduğu temel imkânlar tanınmalıdır. Sosyal ve iktisadi haklar, diğer şahıslara verildiği gibi tüm mültecilere de verilmelidir. Bütün mülteciler muhakkak sağlık hizmetlerinden faydalanmalı ve her erişkin mülteci de çalışma hakkına sahip olmalıdır. Bununla beraber bütün mülteci çocuklar muhakkak okula gitmelidir. Başka bir söyleyişle ülkeye ilk girdikleri andan itibaren bütün mülteciler ulusal ve uluslararası bütün haklara sahiptir(Tamer, 2020, s.2810).

Sığınmacı; mülteci olgusunda da olduğu gibi, kaçtığı ülkeye sığınma talebinde bulunan kişidir. Ülkesini terk edip başka bir ülkeye kaçan kişinin o ülkenin yetkilileri tarafından soruşturulduğu evre için kullanılan kavram sığınmacıdır (Akıncı, 2015, s.66). Birleşmiş Milletler Sığınmacı kavramını “Zulüm veya ciddi zarardan korunmak amacıyla, kendi ülkesi dışında bir ülkede güvenlik arayışında olan ve ilgili ulusal ya da uluslararası belgeler çerçevesinde mültecilik statüsüne ilişkin yaptığı başvurunun sonucunu bekleyen kişi” şeklinde

tanımlamıştır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 14. Maddesine göre; "Herkes, ülkesinde zulüm gördüğü sebebiyle başka ülkelere sığınma talebinde bulunma ve sığınma imkanlarında yararlanma hakkına sahiptir." ifadesi yer almaktadır. Türkiye 1994 yılında yürürlüğe koyduğu yönetmelik ile iltica veya sığınmak amacıyla sınırlarımıza gelen yabancılardan Avrupa'dan gelenleri mülteci, Avrupa dışından gelenleri ise sığınmacı olarak niteleyeceğini ortaya koymuştur (Gürbüz, 2023, s.19-20; Doğan, 1988, s.25).

Bulgaristan Türklerinin 1989 Yılında Türkiye'ye Zorunlu Göçü

Osmanlı Devleti'nin son yıllarında toprak kayıplarıyla başlayan göçler, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra da devam etmiştir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarını kaybetmesi üzerine o bölgeden gelen göçler cumhuriyet yıllarında da sürmüştür. Türkiye Cumhuriyetinin bu göçleri kabul etmesi, Osmanlı'nın devamı gibi bir göç politikası izlediğini göstermektedir. Özellikle Balkanlar'da Türk ve Müslüman nüfusa uygulanan baskı, zulüm ve asimilasyon insanları göçe zorlamıştır. Göçe zorlanan bu insanları Türkiye Cumhuriyeti topraklarına kabul etmiştir (Yıldız, 2018, s. 15).

İki kutuplu dünyada Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle yaşanan siyasi, ekonomik ve toplumsal istikrarsızlıklar göç hareketlerinde artışa sebep olmuştur. Türkiye'nin kıtalar arası coğrafi geçiş konumunda olması ve Avrupa'nın katı göç ve vize politikaları Türkiye'nin göç almasına ve göç sistemi içerisindeki konumunun değişmesine sebep olmuştur. Türkiye'ye gelen göçmenlerin geldikleri ülkeler ve göç tipleri açısından farklılar ortaya çıkmıştır. Eski Sovyet Bloku ülkelerinden Türkiye'ye gelen göçmenler, büyük oranda çalışma amaçlı gelirken, Orta Doğu ve Afrika ülkelerinden gelenler sığınmacı, mevsimlik göçmen, transit göçmen, Batılı ülkelerden gelenler ise meslek sahibi yüksek gelirli kişiler, öğrenciler gibi göçmen tiplerini ortaya çıkarmıştır (Danış, Bayraktar, Çatır, Salihi, 2010, s. 16-17).

Türkiye'nin komşu ülkelerindeki yaşanan gelişmeler Türkiye'nin sürekli göç alan bir ülke haline gelmesinde etkili olmuştur. Özellikle İran, Afganistan, Irak, Suriye ve Filistin gibi Orta Doğu'da yer alan ülkelerdeki politik çalkantılar, yabancı müdahaleler, siyasi ve baskıcı rejimler göçe neden olmuş, bu göçlerin önemli bir kısmı da Türkiye'ye gerçekleşmiştir. Türkiye'ye gelen bu göçmenlerin bir kısmı da Türkiye üzerinden Batı ülkelerine göç etmek niyetiyle gelmektedir. Türkiye Cumhuriyeti göç tarihine baktığımızda büyük kitlesel göçlerin 1980 yılından sonra gerçekleştiğini görmekteyiz. Irak'tan 1988 yılındaki Halepçe katliamından sonra 51.542 kişi, 1991 yılındaki Birinci Körfez Savaşından sonra 467.489 kişi Türkiye'ye göç

etmiştir. 1989 yılında Bulgaristan'dan 345 bin kişi, 1992-1998 yılları arasında Bosna'dan 20 bin kişi, 1999 yılında Kosova'da yaşanan olaylardan sonra 17.746 kişi, 2001 yılında Makedonya'dan 10.500 kişi Türkiye'ye göç etmiştir (Türkiye ve Göç, s. 10-11). Nisan 2011 yılından itibaren Suriye'den gelen göçmenlerin sayısı kesin olarak bilinmemekle birlikte 3.500.000 kişinin üzerinde olduğu tahmin edilmektedir.

Bulgaristan Türklerinin 1989 Göçünün Sebepleri

Türkiye Cumhuriyeti göç tarihine baktığımız zaman cumhuriyet sonrası Bulgaristan'dan Türkiye üç kitlesel göç yaşanmıştır. Bu göçler; 1950-1951 yılları arasında, 1968 yılında ve 1989 yılında gerçekleşmiştir (Yıldız, 2018, s. 29). Bulgaristan hükümeti 1944 yılından itibaren ülkede bulunan Türk nüfusunu "iç tehdit" olarak algılamış ve bu algı çerçevesinde etnik politikalar geliştirmiştir. Yoğun ve katı bir biçimde tercih edilen etnik politika, dışa yönelik göçün tetiklenerek Türk nüfusunun azaltılması ve göçe katılmayanların asimile edilerek Bulgarlaştırılmasını ön görmektedir. Bulgar hükümetleri sosyalist idare dönemi boyunca Türk azınlık nüfusunun bir milyonu geçmemesi için belli aralıklarla çeşitli yöntemlerle Türkleri Türkiye'ye göç ettirmiştir (Atasoy, 2020, s. 147).

9 Eylül 1944'de Bulgaristan'da yaşanan rejim değişikliği ile komünist idare kurulmuştur. Komünist hükümetin kurulmasından sonra Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığı için de kara günler başlamıştır. 1946 yılına gelindiğinde Türk azınlık okulları Bulgar okullarıyla birleştirilerek özel okul statüsünden çıkarılıp devletleştirilirken, ders kitapları ve müfredat değiştirilmiştir. Okulların devletleştirilmesi Türk kültürünün ve kimliğinin yaşanmasına müdahale etmek anlamına geldiğinden, Türklerin kimliklerine müdahale ederek zamanla asimile olmalarını amaçlayan bu politika, 1950-1951 yıllarında Türkiye'ye gerçekleşen göçlerin önemli nedenleri arasında yer almıştır (Şimşir, 1986, s. 195).

1960'lı yıllarda Bulgaristan'da yaşayan Müslüman unsurları asimile ederek Bulgarlaştırmayı amaçlayan "Yeniden Doğuş" adı verilen bir politika uygulamaya konulmuştur. Bulgaristan'ın Slav Hristiyan tek bir milletten oluşmasını hedefleyen bu politikayı hayata geçirebilmek için Bulgaristan'da yaşayan Müslüman toplumlar çeşitli baskı ve zorlama yöntemleri kullanılarak Hristiyanlaştırmaya çalışılmıştır. Yeniden doğuş politikası, 1984-1989 yılları arasında Müslüman Bulgaristan Türkleri üzerinde çok ağır bir biçimde uygulanmıştır (Atasoy, Asimilasyon Kıskaçında Bulgaristan Türkleri, 2011, s. 99-100).

Bulgaristan da bulunan en geniş azınlık olan Türklerin Bulgarlaştırılmasına dair düşünceler resmi anlamda ilk kez 1982 senesinde ortaya çıkmıştır. Bulgaristan'da hükümetin iç tehdit olarak algıladığı Türk azınlığı hususunda iki temel yaklaşım geliştirdiği görülür. Birinci temel yaklaşım, Türkiye'ye göçlerin tetiklenmesi ve Türk nüfusunun azaltılması, diğeri ise göç etmeyenlerin asimilasyona tabi tutulmasıdır (Atasoy, Siyasi Coğrafya Işığında, 2011, s.2).

Bulgaristan hükümetinin Türkleri asimile etmek için başlattığı asimilasyon politikası kapsamında, Türklüğü ve İslam'ı çağrıştıran her şey yasaklanmıştır. Türkçe isimler zorla değiştirmeye, Türk mezarlıkları yakılıp yıkılmasıyla başlanmıştır. Türkçe konuşmak yasaklanmış, kamusal alanda ve devlet dairelerinde Türkçe konuşanlara para cezası verilmiş, cezayı ödemeyenler ise tutuklanmıştır. Evlerinde Türkçe kitap ve Kuranı Kerim bulunduranlar bilinmeyen yerlere götürülmüş, sünnetli çocuklar çocuk yuvalarına alınmamıştır. Dini alana birçok yasak getirilmiştir. Bulgar hükümeti camileri ibadete kapatarak bazılarını kütüphane, müze veya ambara dönüştürmüştür. Ayrıca, 1984 yılından itibaren hükümet, Müslümanların Hacca gitmelerini, sünnet ve cenaze vb. törenleri İslami kurallara uygun olarak yapmalarını yasaklamıştır. Türk mezarlıkları kapatılmış, cenazelerin Bulgar mezarlıklarına Hristiyan usullere göre gömülmesi istenmiştir. Bulgar hükümeti, sosyal ve dini hayatın yanı sıra eğitim hayatına da müdahale etmiştir. Türk okullarını tamamen kapatmakla yetinmemiş, Türk çocuklarının zorla kreşlere gönderilerek, küçük yaşta Bulgarca öğrenmelerini ve bir Bulgar gibi yetiştirilmelerini amaçlamıştır. Bulgarlaştırma ve asimile etme politikasına karşı çıkan Türk gençlerine işkence ve zulümlerde bulunulmuş, okullardan atılmıştır. Bulgar hükümetinin asimile politikasına karşı çıkan 12 bin Türk gencinden 6236'sı tutuklanmış ve tutuklananlar daha sonra akıl hastanelerine kapatılarak oralarda çeşitli işkencelere maruz bırakılmıştır. Türklere karşı 1984 yılında başlatılan baskı, zulüm ve öldürmeler 1985 yılında da artarak devam etmiştir. Türk nüfus yoğunluğu bulunan bölgelerde nüfus seyrelterek asimile etme siyaseti takip eden Bulgar hükümeti, Türkleri ülke içerisinde sürgüne tabi tutmuş, bu uygulamaya karşı çıkanları ise "Belene" adı verilen kamplara gönderilmiştir. Türkiye Bulgar hükümetinden yaşananların açıklanmasına ve soydaşlarına yapılan zulme son verilmesini istemiştir. Türkiye'nin bu çağrılarını karşı Bulgaristan, Türkiye'yi içişlerine karışmakla suçlamıştır (Kemaloğlu, tarihsiz, s. 50-61).

Bulgar hükümetinin baskı, zulüm ve asimilasyon politikalarından kurtulmak isteyen Türkler, kaçmak için Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya gibi ülkelere iltica başvurusunda

bulunmuştur. Bulgaristan, ülkeyi terk etmek isteyen Türklerin iltica etme ihtimaline karşı her aileden bir kişiye yurt dışına çıkış izni vermeyerek iltica girişimlerini önleyeceğini zannetmiş, ancak yanılmıştır (Kemaloğlu, tarihsiz, s. 118-130).

Asimilasyon politikalarına devam eden Bulgaristan, 1989 yılı Şubat ayında aldığı bir kararla, daha önce Türkiye'ye göç etmiş yakınları olan kişileri akrabalarının yanına zorunlu olarak göç ettirmeye başlamıştır. 1989 yılı Nisan ayında gerginleşen Türkiye-Bulgaristan ilişkileri, Bulgar hükümetinin Türk azınlıkları Türkiye'ye gönderme sürecini hızlandırmıştır. Bulgaristan hükümeti, 1989 yılı Mayıs ayında parlamentoda yapılan yasa değişikliği ile ülke dışına seyahatleri serbest bırakmış ve vatandaşlarına 5 yıl süreli pasaport verilmesine karar vermiştir. Böylece daha önce sadece akrabalarının yanına gönderilen küçük gruplar 24 Mayıs 1989 tarihinden itibaren büyük gruplara dönüşerek Türkiye'ye gönderilmiştir. Uygulama Bulgaristan'ın tek taraflı kararıyla, gönüllülük esasına dayanmayan zorunlu olarak gerçekleşen göçe dönüşmüştür. Yapılan bu uygulamanın Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığın nüfusunu azaltmak amacını içerdiği de açıktır (Kemaloğlu, tarihsiz, s. 147-151).

Bulgaristan'ın Türklere Uyguladığı Asimilasyon Politikaları Karşısında Türk Kamuoyunun Tavrı

Türkiye'de ikamet eden Bulgaristan göçmenleri, Bulgaristan'da uygulanan asimilasyon hareketlerini Türk hükümetine anlatarak konuyla ilgilenmesi yönünde yoğun çaba sarf etmişlerdir (Milli Gazete, 8 Ocak 1985, s.1). Bu çabalar kısa sürede sonuç vermiş, Cumhurbaşkanı Kenan Evren, Jivkov'a Bulgaristan Türklerinin hak ve hukukunun güvence altına alınmasını ifade eden bir mesaj göndermiştir (Milliyet, 16 Ocak 1985, s. 1-10). Evren'in mesajı, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Sedat Güneral tarafından 11 Ocak 1985 tarihinde Jivkov'a elden sunulmuştur. Bu sırada Sedat Güneral ile Jivkov arasında meselenin ele alındığı bir görüşme de yapılmıştır. Görüşme esnasında Jivkov, Evren'in mesajında göç konusu geçmemesine rağmen, 200.000 ya da 300.000 kişinin Türkiye'ye gönderilebileceğini ifade etmiştir (Lütem, 2000, s.176-183).

Bulgaristan da Türklere karşı uygulanan asimilasyon konusunun Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülmesi için Halkçı Parti İstanbul Milletvekili Yılmaz İhsan Hastürk ile ANAP Balıkesir Milletvekili İsmail Dayı tarafından önergeler verilmiştir. Bu önergelerin kabul edilmesiyle 13 Şubat 1985 tarihinde konu TBMM'de detaylı bir şekilde ele alınmış ve 20 Şubat'ta meclisin gizli oturumunda konunun tekrar görüşülmesine karar verilmiştir (Cumhuriyet,

28 Ocak 1985, s.11; Lütem, 2000, s.218-219). Meclis gizli oturumunda Bulgaristan'ın bağlayıcı niteliğe haiz olan uluslararası anlaşmalara uymadığı ifade edilmiş, Uygulanan asimilasyon politikaları detaylı bir biçimde ortaya konulmuş, TRT'nin bu meseleler hakkında sessiz kalması eleştirilmiştir. Gizli oturumda Hükümet adına konuşan Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu, Bulgaristan'da uygulanan asimilasyon politikasının uluslararası basın ve yayın organlarında da oldukça geniş bir biçimde yer aldığını, hükümetin de durumun farkında olduğunu belirtmiştir(TBMM Tutanak Dergisi, 13 Şubat 1985, s.523). Mecliste gizli oturumun yapıldığı gün, resmi bir ziyaret için Ankara'ya gelen İngiltere Dışişleri Bakanı Geoffrey Howe Bulgaristan'ın uyguladığı asimilasyon konusuna da değinmiştir. İngiliz Bakanın beraberinde gelen İngiliz gazeteciler, Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu'na asimilasyon haberleri hakkında sorular sormuştur. Halefoğlu, gazetecilerin sorularına verdiği cevapta, haberlerin doğruluğunun kesin olmadığını ancak ciddiyetini koruduğunu ifade etmiştir(Milliyet, 14 Şubat 1985, s.7)

TBMM'de yapılan görüşmeler ve İngiliz gazetecilere yapılan açıklamalar, meselenin Avrupa basınında daha fazla yer bulmasını sağlamıştır. Ayrıca, meclis görüşmelerinden sonra soydaşlarla ilgili sistemli bir çalışma süreci başlatılmıştır. Bulgaristan'a göç anlaşması yapma teklifinde bulunulmuş, ancak Bulgaristan, göç anlaşmasına sıcak bakmayınca, iki ülke arasındaki ilişkiler daha da gergin bir havaya bürünmüştür. İlginç bir biçimde Bulgaristan'la göç anlaşması yapma düşüncesine karşı çıkanlarda olmuştur. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Sedat Güneral bazı gerekçeler ileri sürerek karşı çıkanlardan biri olmuştur. Güneral, göç anlaşması teklifinin mantıklı olmadığını, Bulgaristan'dan gelecek göçün, ardından Batı Trakya ve Kerkük'ten de yeni bir nüfus akımının başlamasına sebep olacağını söylemiştir (Lütem, 2000, s.230).

Mecliste yapılan oturumlarda Bulgaristan ile gerçekleşen ikili görüşmeler kapsamlı ve sürekli bir şekilde devam etmiştir. Dönemin Hatay Milletvekili Murat Sökmenoğlu konunun en yoğun takipçisi olmuştur. Sökmenoğlu meclise Bulgaristan'da uygulanan isim değiştirme uygulaması hakkında bir soru önergesi vermiştir (Cumhuriyet, 4 Nisan 1985, s.11). Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu, bu önergeye verdiği cevapta Türk azınlığın haklarının korunması, göç antlaşması yapılması hususunda hükümetin her türlü girişimi gerçekleştireceğini ifade etmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 14 Nisan 1985, s.151-152). Hükümetin girişimlerinden kısa vadede bir sonuç çıkmaması Türk kamuoyunda hükümete karşı tepkilerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu tepkiler karşısında harekete geçen hükümet, kısa, orta ve uzun vadeli olmak üzere üç aşamalı bir plan hazırlamıştır (Cumhuriyet, 20 Mart 1985, s.11). Bulgaristan'la yapılan

görüşmelerde bir ilerleme kaydedemeyen Türk hükümeti, “orta vadeli” olarak ifade edilen plan gereğince sorunu uluslararası arenaya taşıma sürecini başlatmıştır. Bu plan çerçevesinde konu ilk defa 25-30 Mart 1985 tarihleri arasında Togo'nun başkenti Lomey'de düzenlenen Uluslararası Parlamentolar Birliği Genel Kurulu'nun yıllık toplantısında gündeme getirilmiştir (Cumhuriyet, 24 Mart 1985, s.8). Ayrıca, Bulgaristan'ın Türk azınlığa uyguladığı baskı yıldırma politikalarıyla ilgili belgeler, Sofya Büyükelçiliği'nden gelen istihbarat bilgileri, dünya basınında çıkan haberler ve Türk göçmenlerin ihbar mektupları derlenerek, TBMM'nin 22 Mayıs 1985 tarihli oturumunda iç kamuoyu ve dış dünya ile paylaşılmıştır (Milliyet, 17 Mart 1985, s.9; TBMM Tutanak Dergisi, 22 Mayıs 1985, s.468-469). Dönemin Diyanet İşleri Bakanı Tayyar Altıkulaç, Bulgaristan'da gerçekleşen dini baskılar konusunda dünya kamuoyuna bir açıklamada bulunmuştur. Altıkulaç, Bulgaristan'da Kur'an taşımanın silah taşımak kadar suç olduğunu ifade ederek, özellikle İslam ülkelerini konuyla ilgilenmeye davet etmiştir (Milliyet, 2 Nisan 1985, s.12). Dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren, Başbakan Turgut Özal, bakanlar, muhalefet liderleri ve milletvekilleri yurt dışı gezilerinde muhataplarına ve yabancı basına Bulgaristan'da Türklere karşı uygulanan asimilasyon politikasını anlatarak kamuoyu oluşturmaya ve meseleye destek vermelerini sağlamaya çalışmışlardır.

Bulgaristan'ın Türklere karşı uyguladığı asimilasyon politikalarını Türk halkı da düzenlenen miting, toplantı ve gösteri yürüyüşleri ile protesto etmiştir. 17 Haziran 1989 günü Sakarya'da bir protesto yürüyüşü yapılmıştır. Yürüyüş sırasında “Moskova, bağla köpeklerini”, “Türk'ten Bulgar Olamaz”, “ Ezanla verilen isimler silahla değiştirilemez” vb. pankartlar açılmış ve sloganlar atılmıştır. Yine aynı gün yaklaşık iki bin kişinin katılımıyla Göçmenlere Yardım Derneği'nce Gaziosmanpaşa'da düzenlenen protesto da uluslararası kuruluşlar eleştirilmiştir. “Jivkov Hitlere mi özendin?”, “Bize hesap soran uygar Avrupa nerede?” şeklinde sloganlar atılmıştır (“Sakarya'da Demirel, Gaziosmanpaşa Mitingi”, Cumhuriyet, 18 Haziran 1989, s.1). 24 Haziran 1989 tarihinde İstanbul Taksim'de üç siyasi partinin - Anavatan Partisi, Doğru Yol Partisi ve Sosyaldemokrat Halkçı Parti- katılımıyla büyük bir protesto mitingi gerçekleşmiştir. Altmış iki bin kişinin katıldığı mitingde katılımcılar “Katil Jivkov”, “İnsan hakları nerede?”, “Ordu millet el ele”, “Ordu Sofya'ya”, “Satılmış Avrupa”, “Katil Rusya” gibi birçok slogan atılmıştır. Mitinge katılan parti temsilcileri de Bulgaristan ağır bir dille eleştiren konuşmalar yapmıştır (Cumhuriyet, 24 Haziran 1989, s.1,12).

Bulgar hükümetinin Türklere uyguladığı baskı ve asimilasyon faaliyetlerini Türkiye kamuoyuna duyurmak ve farkındalık yaratmak amacıyla yurt sathında en yaygın ve etkili

çabayı gösterenlerden birisi de Türk Ocakları olmuştur. 1989 yılı içinde Dernek Şubeleri, Türkiye genelinde yaptıkları miting, panel ve basın toplantıları ile Bulgar hükümetinin uygulamalarını protesto etmiştir. Türk Ocakları şubeleri tarafından Bulgaristan hükümetini protesto etmek üzere, 27 Mayıs'ta Ankara'da bir basın toplantısı düzenlenmiş, 13 Haziran'da Burdur şubesi tarafından büyükelçiliklere protesto mektupları yazılmış, 1 Temmuz'da Samsun'da protesto mitingi düzenlenmiş, 8 Temmuz'da Ankara'da "Bulgaristan'da Türk Varlığı: Dün, Bugün, Yarın" başlıklı bir toplantı, Burdur'da da kapalı salon toplantısı düzenlenmiştir. 11 Ağustos'ta Amasya'da miting ve protesto yürüyüşü, 30 Eylül'de İzmir Halk Kütüphanesinde panel, Adana'da, Bulgar Devlet Terörünü, Türk ve Müslümanlara Yapılan Zulmü Protesto ve Tel'in Konferansı, Konya'da, Bulgar Zulmünü Tel'in Mitingi, Zonguldak şubesi tarafından Bulgaristan'ın protesto edildiği bir basın toplantısı düzenlenmiştir. Ayrıca, Kütahya şubesi tarafından Edirne'deki çadır kentlerde yaşayan göçmen soydaşlara yardımda bulunmak ve onlarla dayanışma içinde olduğunu göstermek amacıyla bir toplantı tertip edilmiştir(Türk Yurdu, Kasım 1989, s. 57-61).

Bulgaristan'da devletin asimilasyonuna maruz kalan Türklerde bu duruma sessiz kalmamış onlarda tepkilerini çeşitli şekillerde ortaya koymuşlardır. Her şeyi göze alan Türkler kitleler halinde protesto yürüyüşleri yapmaya başlamıştır. 25 Mayıs 1989'da Şumnu'da üç bin Türk'ün katılımıyla yapılan yürüyüşte ilk kez Bulgar hükümetini kınanmıştır. 400 Türk açlık grevi başlatmıştır. Bulgaristan'da yaşayan çeşitli kuruluşlara mensup insan hakları derneği yöneticileri de Türkler desteklemek amacıyla açlık grevlerine katılmıştır. Sadece hakkını aramak için gösteri yapan Türkler, Bulgar askerlerince silahla taranmıştır. Açılan ateşler sonucu çok sayıda Türk hayatını kaybetmiştir (Milliyet, 26 Mayıs 1989, s.11).

Bulgaristan'da Türklere uygulanan baskı ve asimilasyon politikaları karşısında dünya kamuoyundan beklenen tepki gelmemiştir. Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti dışında Türkiye'nin verdiği mücadeleye ciddi anlamda destek veren ülke de olmamıştır. 1989 yılı Haziran ayı sonlarında ABD Başkanı Bush, Bulgar zulmünü kınamış ve Bulgaristan'dan Türklerin düzenli bir şekilde göç etmelerine izin verilmesini istemiştir(Cumhuriyet, 17 Haziran 1989, s.15; Milliyet, 28 Haziran 1989, s.1). Uluslararası kuruluşların tavrına gelince 27-30 Mayıs 1989 tarihleri arasında Antalya'da yapılan NATO'nun 1989 yılı bahar dönemi genel kurul toplantısı sonunda Asamble Başkanı Patrik Duffy Bulgaristan'ı, Türklere karşı sergilediği insan hakları ihlalleri nedeniyle eleştirerek, Bulgaristan'daki olaylardan derin endişe duyduğunu ifade etmiştir. Türkiye'nin ev sahipliğinde

yapılan bu toplantıya katılarak konuşma yapan 27 parlamenterden sadece sekizi Bulgaristan'daki Türk azınlığın sorunlarına değinmiştir (Cumhuriyet, 30 Mayıs 1989, s.11). Uluslararası kuruluşlardan Helsinki İnsan Hakları ABD Komitesi Bulgaristan'da Türklere yapılan insanlık dışı uygulamalarla ilgili soruşturma açmıştır (Tercüman, 15 Haziran 1989, s.8). Strasburg'da 7 Temmuz 1989 tarihinde yapılan Avrupa Konseyi Parlamenter Asamblesi sonunda yayınlanan bildiride Bulgaristan'dan asimilasyona son vermesi, Türkiye ile göç konusunda anlaşma yapması istenmiştir. Bildiride dikkat çeken hususlardan biri de daha önce hazırlanmış tavsiye kararından farklı olarak "Müslüman etnik" deyimini yerine "Türk" ifadesinin kullanılmış olmasıdır (Cumhuriyet, 8 Temmuz 1989, s.14). Birçok ülke ve uluslararası kuruluşun Bulgaristan hükümetinin uyguladığı insanlık dışı baskı ve asimilasyon politikası karşısında çok yumuşak denilebilecek uyarılar ile meseleyi geçiştirmeye çalıştığı görülmektedir.

1989 Yılında Türklerin Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göç, Sorunlar ve Çözüm Arayışları

Türkiye Cumhuriyeti dönemi göç tarihinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye 1950-1951 yılları arasında, 1968 yılında ve 1989 yılında olmak üzere üç kitlesel göç yaşanmıştır (Yıldız, 2018, s. 29). Türklere karşı uyguladığı asimilasyon politikalarını şiddetlendirerek devam ettiren Bulgaristan yönetimi 1989 yılı Şubat ayında yeni bir uygulama başlatmıştır. Bulgaristan'da yaşayan ve daha önce Türkiye'ye göç etmiş yakınları olan kişileri akrabalarının yanına zorunlu olarak göç ettirmeye başlamıştır. 1989 yılı Nisan ayında Türkiye- Bulgaristan ilişkilerinin gerginleşmesi üzerine Bulgar hükümeti, ülkede bulunan Türklerin Türkiye'ye gönderme sürecini hızlandırmıştır. Daha önceki dönemlerde ikili antlaşmalar çerçevesindeki gönüllü olarak yaşanan göçler, 1989 yılına gelindiğinde Bulgaristan'ın tek taraflı kararıyla, zorunlu olarak gerçekleşen göçe dönüşmüştür (Kemaloğlu, Tarihsiz, s. 147-151).

29 Mayıs 1989 tarihinde T, Jivkov televizyonda yapmış olduğu konuşmada Türkiye'nin sınır kapılarını açması halinde Türkiye'ye gitmek isteyen Türk azınlıklarına izin verileceğini söylemiştir. Bunun üzerine Turgut Özal kapıların gelmek isteyen herkese açık olduğunu söylemiştir (Kemaloğlu, tarihsiz, s. 152). Böylelikle 1 Haziran 1989 tarihinden itibaren Türkiye, Bulgaristan'dan gelen Türkleri vizesiz olarak kabul etmeye başlamıştır. Her gün demiryolu ve karayolu üzerinden 3000-4000 kişi Kapıkule ve Dereköy hudut kapılarından Türkiye'ye giriş yapmıştır. (Kemaloğlu, tarihsiz, s. 165-174).

Göç sürecinde sınıra akın eden Türkler uzun kuyruklar oluşturmuş ve günlerce sınırdaki kaldıkları olmuştur. Özellikle ailelerin yaşlı bireyleri Bulgaristan'da kalmak istemiş ve çocuklarını Türkiye'ye gönderme taraftarı olmuşlardır. Bazı bireyler göç haberini aldıktan sonraki gün göç etmeye zorlanmışlardır. Bir gün içinde yapabileceği tüm hazırlıklar ve gerçekleştireceği görüşmeler sonrasında Türkiye'ye yola koyulmuşlardır. Sahip oldukları maddi birikimlerini ya saklayarak geçirmişler ya da sınırdaki bu birikimlerine Bulgar polisi tarafından el konulmuştur. Bulgar hükümeti tarafından kendilerine bıraktıkları eşyalar için de herhangi bir tazminat ödemesi yapılmamıştır (Demirtaş, 2001, 25-60).

2 Hazirandan Türkiye'nin sınır kapılarını kapattığı 22 Ağustos'a kadar 308.136 nüfuslu 84.619 aile Türkiye'ye göç etmiştir. Gelenlerin 291.738'i vizesiz, 4.496 kişisi vizesiyle Türkiye'ye geçmiştir, geriye kalan 12.187 kişinin vize durumu tespit edilememiştir. Göç edenlerin 243.785 kişisi Bulgaristan tarafından sınır dışı edilmiş olan kişilerken, 47.164 kişi kendi isteğiyle göç edenlerdir, 17.969 kişinin durumu ise tespit edilememiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 24.10.1989, s.81). Türkiye Bulgar hükümetini kapsamlı bir göç anlaşması yapmaya zorlamak için vizeli kabul uygulamasına başladığı 22 Ağustos'tan 29 Eylül tarihine kadar geçen zamanda toplam 2145 Bulgaristan Türkü vizeli olarak Türkiye'ye göç edebilmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 29.09.1989, s.87) Mayıs 1990 sonu itibarı ile Bulgaristan'dan zorunlu göçe dahil olan bireylerin Bulgaristan'dan geldikleri bölgelere göre dağılımına baktığımız zaman Razgrad'dan 57.623, Kırcaali 55.151, Haskova 21.772, Şumnu 20.543, Silistre 14.428, Varna 11.667, Eski Cuma 9.553, Rusçuk 7.128, Filibe 6.829 Tolbuhin 4.887, Pazarcık 1.755, Burgaz 896, İslimiye (Sliven) 232, Gabrova 141, Veliko Tırnova 48, Plevne 35 olmak üzere tespit edilen toplam 212.688 kişidir (Yıldırım, 2020, s. 68-69).

Kasım 1989'da Todor Jivkov'un yönetimden uzaklaştırılmasıyla onun yerine göreve gelen yönetim, Bulgar Türklerine 1984 yılının sonlarından itibaren uygulanan baskıcı siyasetin hata olduğunu kabul etmiş, bu durumun Bulgaristan'ın iç mevzuatıyla da, uluslararası sorumluluklarıyla uyumsuz ve Bulgaristan'ı uluslararası sahada yalnız bırakan bir hatalı bir politika olduğunu açıklamıştır. BKP Merkez Komitesi, Devlet Konseyi ve hükümet 29 Aralık 1989 tarihinde Türklerin ve diğer Müslümanların zorla değiştirilen isimlerinin iadesini, dil ve dini alanındaki kısıtlamaların kaldırılmasına ve ayrımcılığa son verilmesine karar vermiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 16.01.1990, s.82). Buna rağmen Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç edenlerin sayısı azalmakla beraber 1990 Mayısına kadar sürmüştür. Vizeli kabul döneminin başladığı 22 Ağustos 1989'dan Mayıs 1990 tarihine kadar 34.098 Bulgaristan Türk'ü vizeli

olarak Türkiye'ye gelmiştir. Bulgar Türklerinin göçünün başladığı 2 Haziran 1989'dan Mayıs 1990'a kadar yaklaşık 1 senelik süre boyunca toplam 342.136 Bulgaristan Türkü Türkiye'ye göç etmiş, aynı dönemde Türkiye'ye göç eden göçmenlerden 133.272'si de Bulgaristan'a geri dönmüştür(Şimşir, 2009, s.443).

Göçün başladığı sırada yeterli hazırlığa sahip olmayan Türkiye, mevcut imkanlarını zorlayarak göçmenler için en iyi şartları sunmaya çalışmıştır. Kapıkule ve Dereköy sınır kapılarından geçen soydaşlarımız ilgiyle karşılanmıştır. Göçün ilk günlerinde gelen sayısı az olduğundan göçmenlerin ihtiyaçları rahatlıkla karşılanabilirken sonraki günlerde göçmen sayısının artması ile birlikte ihtiyaçların karşılanmasında yeterli olunamamaya başlanmıştır. Alınan kararlar doğrultusunda Dereköy'den giriş yapan soydaşlarımız Kırklareli, Kapıkule'den giriş yapan soydaşlarımız Edirne, uçakla gelen soydaşlarımız ise İstanbul'da geçici olarak iskân edilmiştir (Tercüman, 6 Haziran 1989, s.8). Aynı tarihlerde Edirne'den giriş yapan soydaşlarımız Sakarya'ya, Bursa, Balıkesir ve Eskişehir'de kurulan geçici yerleşim merkezlerine gönderilmeye başlanmıştır (Cumhuriyet, 21 Haziran 1989, s.13). Yerleştikleri iller ve nüfusa göre ise, İstanbul 84.255, Bursa 67.378, Tekirdağ 30.828, İzmir 25.489, Kocaeli12.276, Eskişehir 9.845, Kırklareli 7.045, Ankara 5.157, Balıkesir 4.852, Manisa 3.899, Diğer iller 30.035 olmak üzere toplam 281.059 kişi iskân edilmiştir (Özcan, 2016, s.113).

1989 yılı 5 Ağustos günü itibariyle Türkiye'ye gelmiş olan soydaşlarımızın 250 bine ulaşmıştır. Bunların yüzde yetmişi akrabalarının yanına geri kalanlarda okullara ve çadırlara yerleştirilmiştir. Göçün başlamasından 5 Ağustos'a kadar geçen sürede sadece 600 göçmen İş Bulma Kurumu tarafından işe yerleştirilmiştir. Göçmenlere taksi plakası ve toprak verilmiştir (Cumhuriyet, 6 Ağustos 1989, s. 1,17). Okulların açılması yaklaşınca okullardan çıkarılacak göçmenlere vali ve kaymakamların yetkisinde azami 300 bin lira kira yardımıyla bulunulmasına karar verilmiştir (Cumhuriyet, 11 Ağustos 1989, s.12) Türkiye'de aradığını bulamayan soydaşlarımız zulümden kaçtıkları Bulgaristan'a geri dönmek durumunda kalmıştır. Geri dönüşlerin en büyük sebebi iş gücü ücretlerinin düşük olmasıdır. Geçim sıkıntısı çeken göçmenler Bulgaristan'da bıraktıkları yakınlarının hasretiyle geri dönme kararı almıştır. Türkiye'de hayat pahalılığı, kazancın düşük olması ve akrabalarının kendilerine daha bakamayacaklarını söylemeleri göçmenlerin geriye dönüşlerini hızlandırmıştır (Kemaloğlu, tarihsiz, s. 229-230).

1989 yılında yaşanan bu kitlesel göç hem Bulgaristan'da hem de Türkiye'de bazı sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Bulgaristan'ın plansız ve ansızın gönderdiği bu kitlesel ve zorunlu göç Bulgar ekonomisini olumsuz bir şekilde etkileyerek işgücü sorununu ortaya çıkarmıştır. Yüzlerce köy ve kasaba boşalmış veya nüfusu azalmıştır. Tarım toprakları ekilmeden, dikilmeden, sürülmeden veya tarım ürünleri toplanmadan başıboş bırakılmıştır. Fabrikalar, inşaat sektörü, maden ocakları ve hayvan mandıraları işçisiz kalmıştır. Bu alanlardaki iş gücü ve istihdam problemleri krize neden olmuştur (Atasoy, 2020, s.160). Türkiye üç aydan daha kısa bir süre içerisinde 300.000'den fazla Türk soydaşına kapılarını açarak ülkeye yerleşmelerine izin vermiştir. Böyle çok kısa bir sürede sayıca çok fazla gelmiş olan göçmene ev sahipliği yapan Türk Devleti göçe hazırlıksız yakalanmıştır. Hükümeti, ekonomiyi ve halkı zor durumda bırakan 1989 göçü toplumsal problemlere de neden olmuştur (Atasoy, 2020, s.162).

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti Devleti kuruluş tarihinden bugüne kadar göçlerin yaşandığı bir devlet olmuştur. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının ardından çekildiği topraklardaki Müslüman nüfus yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devletine göç etmiştir. 20. Yüzyılda Balkanlarda saf milletler oluşturmak için Müslümanlar ve Türkler göçe zorlanmıştır. Balkanlarda Müslüman kimliğine sahip herkes Türk olarak görülmüştür. Bulgaristan, kendi içinde yaşayan Türkleri baskı sonucunda asimile ederek Bulgarlaştırmaya ya da göçe zorlamıştır. Bulgaristan'da 1944 yılında, komünist idarenin iktidarı ele geçirmesiyle, ülkedeki Bulgar dışı azınlıklara karşı asimilasyoncu sistematik baskıları şiddetini artırmıştır. Bu anlayış sistematik ve planlı bir devlet politikasına dönüşmüştür. Özellikle, Jivkov idaresi döneminde 1962–1989 Bulgaristan'daki Türk soylu kesime yönelik asimile politikaları zirveye çıkmıştır. Bulgaristan devleti kendi ülkesinde yaşayan Türkleri asimile etmek amacıyla her türlü baskı, yıldırma, öldürme gibi insanlık dışı hareketlere başvurmuştur. Türk kimliğini inkâr etmeye başlayan Bulgaristan, kendi ülkesinde bulunan Türklerin Osmanlı Devleti idaresi döneminde Türkleştirilmiş Bulgarlar olduğu iddiasını ortaya atmıştır. Bulgaristan Türklerine yönelik baskılar 1980'lerin başlarından başlamak üzere zamanla artarak had safhaya çıkmıştır. Türklerle 1984 yılı sonlarında şiddetli bir asimilasyon politikası uygulanmaya başlayan Bulgar devletinin zorunlu isim değiştirmelerle başlayan bu faaliyetleri başka yasaklarla gün geçtikçe çekilmez bir hal almıştır. Polis ve asker zoruyla Türklerin isimleri Bulgar isimleriyle değiştirilmeye başlanmış, değiştirmemekte direnenlere ağır baskı ve işkenceler yapılmıştır.

Bulgaristan hükümetinin artan baskıları ve uygulanan asimilasyon politikaları karşısında Türkiye her türlü özveriye göstererek kitlesel bir göçü dahi kabul edebileceği anlayışını da ortaya koyarak soruna çözüm bulma arayışı içinde olduğunu ifade etmesine rağmen Bulgar hükümeti, yaşananların kendi özel meseleleri olduğu iddiasında bulunarak Türkiye'nin çözüm önerilerine olumsuz yaklaşmışlardır. Bulgaristan tarafından Türklere uygulanan asimilasyon politikasını yakından takip eden Türk kamuoyu, Bulgar hükümetinin uygulamalarına karşı tepkilerini ortaya koymuştur. Türkiye'nin birçok şehrinde Bulgaristan'ın baskıcı uygulamalarını protesto eden geniş katılımlı mitingler ve toplantılar yapılmış, bildirimler yayınlanmış, basın toplantıları düzenlenmiştir. Türkiye'nin ve diğer dış dünyanın kınamalarına aldırmaymayan Bulgar hükümeti, göç isteklerini kabul etmemiş ve Bulgaristan'daki Türk azınlığa uyguladığı baskıyı daha da artırmıştır.

Sovyet blokunun çözülmesi üzerine 1989 yılından itibaren soğuk savaş döneminin sonuna gelinmiştir. Bu tarihten itibaren sosyalist blok ülkelerinde değişim sürecinin başlamasıyla birlikte Bulgaristan hükümeti 2 Haziran 1989 tarihinden itibaren, Türklerin göç etmelerine izin vermiştir. Göçün başladığı 1989 yılı Haziran ayından 1992 yılının sonuna kadar geçen sürede toplam 342.136 kişi Türkiye'ye göç etmiştir. Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçler Türk Devleti ve toplumu tarafından "soydaş göçü" olarak değerlendirmiştir. Türk Devleti ve toplumu gelen göçmenleri baskı, şiddet ve zulüm altında Türk ve Müslüman kimliğini yaşamaya çalışan soydaşların anavatanlarına, köklerine dönen kişiler olarak değerlendirmiştir. Gelen soydaşların Türk toplumuna hızlı ve kolay bir şekilde uyum sağlamaları ve vatandaşlık alabilmeleri için devlet gerekli adımları atmıştır. Soydaş göçmenlerin ihtiyaçlarının karşılanması için devlet ve millet el ele vererek yardım kampanyaları düzenlemiştir.

Bulgaristan'da Türklere yapılan asimilasyon uygulamaları dünyada baskıcı yönetim anlayışlarının uzun ömürlü olmayacağını gösteren önemli örneklerden biridir. XX. yüzyılda ülkesinde yaşayan Türk azınlığa insanlıkla bağdaşamayan her çeşit zulmü reva gören Bulgaristan'a, Türkiye'den başka hiçbir ülke ciddi anlamda tepki göstermemiştir. Uluslararası kurum ve kuruluşlar da aynı şekilde tutum sergilemiş, bir takım kınama ve uyarı açıklamaları ile yetinmişlerdir. Bulgaristan'ın tutumu kınanmış ancak yaptırıma yönelik uygulamalar olmadığından etkili sonuçlar elde edilememiştir.

Türkiye Bulgaristan'ın uyguladığı asimilasyon olaylarının başından itibaren soydaşlarının ülkeye göçünü desteklemiştir. Ancak, 1989 yılı Mayısından itibaren yoğun bir

göçle karşı karşıya kalan Türkiye, gelenlerin tamamını mutlu edebilecek imkânları sunamamıştır. Bu durum Türkiye'ye gelen göçmenlerin yarısına yakınının bütün tehlikelerine rağmen kaçtıkları ülkeye, Bulgaristan'a geri dönmelerine sebep olmuştur. Bu dönüşler Türkiye'nin uluslararası arenada imajını olumsuz yönde etkilemiştir. Burada bir diğer önemli nokta da akla göçten başka bir çözüm yolunun gelmemiş olmasıdır. Atatürk'ün ifadesiyle "Muhacirler, kaybedilmiş topraklarımızın aziz hatıralarıdır" anlayışıyla meselenin ele alınması, başka ülkelerde yaşayan soydaşlarımıza kendi doğup büyüdüğü ülkede sahip çıkmanın yollarının aranması en doğru yöntemdir. Bu anlayışla hareket edilerek başka ülkelerde yaşayan soydaşlar için değişik stratejilerin belirlenmesi ve uygulanması gereklidir. Başka ülkelerde yaşayan Türkler tarafından kurulmuş olan sivil toplum örgütlerini güçlendirerek, buldukları ülkelerde haklarını daha iyi savunabilecekleri mekanizmaları oluşturmak en ideal yol olarak görülmektedir.

Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçenler soğuk savaş dönemindeki göçleriyle, ekonomi birinci sırada olmak üzere her sahada kalkınma mücadelesi veren Türkiye'ye hatırısayılır oranda katkı vermiştir. Soğuk savaş döneminin son bulduğu senelerde Türkiye'de plansızlıktan kaynaklı olarak yaşanan ekonomik krizler, işsizlik, eğitim, sağlık, altyapı gibi birçok alanda ciddi sorunları vardı. Toplumda adil gelir dağılımının olmaması, iç ve dış göçlerden kaynaklı olarak ortaya çıkan gettolar, kentlerde kendini gösteren kültürel çatışmalar birer sorun alanıydı. Bunların üzerine bir de göçün getirdiği parasal yük, Türkiye'nin yüz yılı aşan başka ülkelerde azınlık statüsünde yaşayan Türkleri Türkiye'ye gelmeleri yönünde teşvik eden politikasını değiştirmesine sebep olmuştur. Dış Türkler konusunda yapılan bu değişiklikle azınlık statüsünde başka ülkelerde yaşayan soydaşların sorunlu zamanlarda Türkiye'ye göçlerini teşvik etmek yerine buldukları ülkelerde daha iyi şartlarda yaşamalarını, sahip oldukları hakları yaşayabilecekleri ortamı temin etmek olarak özetlenebilecek yeni bir politik anlayışa dönüşmüştür.

Bulgaristan'ın Avrupa Birliğine üye olmasıyla çoğu göçmene çifte vatandaşlık verilmiştir. İletişim ve ulaşım olanaklarının gelişmesi Bulgaristan da azınlıklar açısından normalleşme sürecinin başlamasını sağlamıştır. Dış Türklerin Türkiye'ye göç etmelerinin özendirilmesinden vaz geçilerek meskûn oldukları ülkelerde refah içinde yaşamalarının temini anlayışına uygun olarak Bulgaristan Türklerinin yaşam standartlarını yükseltecek, Türklük bilincini muhafaza edecek projeleri geliştirme düşüncesi içinde olunmuştur.

Türkiye, 1990'lı yıllara kadar İskân Kanunu kapsamında gelen göçler de "Türk soyu" veya "Türk kültürü" kişilerin göçleri olduğu için toplum homojen bir yapıya sahiptir ancak 1990'lı yıllarda Türk Devletinin "yabancı" olarak nitelendirdiği farklı ırk ve kültürden göçler yaşanmıştır. Türkiye'nin coğrafi konumu, kıtalar arası geçiş noktasında bulunması, çevre ülkelerdeki siyasi, ekonomik ve güvenlik problemleri göçmenlerin Türkiye'yi transit ya da hedef ülke olarak göç etmesine sebep olmuştur. Küreselleşme ve liberalleşme dünya üzerinde insan ve sermaye hareketliliğini ortaya çıkararak göçlerin artmasına neden olmuştur. 1990'lı yıllarda Türkiye "yabancı" olarak nitelendirilen göçmenlerle tanışmıştır. Homojen Türk toplum yapısı gelen yabancı göçmenlerle heterojen bir yapıya kavuşmuştur. Türk devleti o dönem gelen yabancı göçmenlere tepkisiz kalarak bir politika oluşturmamıştır. Türkiye'nin komşu ülkelerinde ve diğer ülkelerde yaşanan kuraklık, savaş, siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar Türkiye'ye gelen göçmen sayısını her geçen gün arttırmıştır.

1989 yılında Bulgaristan'dan Türklerin göçü, önceki soydaş göçlerinden kapsamı, boyutları, sebepleri ve sonuçları açısından farklılıklar arz etmektedir. Önceki göçler genel olarak parçalanmış ailelerin birleşmesi amacıyla gerçekleşirken 1989 göçü Bulgaristan Türklerinin asimile olmamaları, etnik ve kültürel kimliklerini kaybetmemeleri ve toplum olarak var olmaları, Bulgarlaştırılmayı ve asimilasyonu kabul etmedikleri için gerçekleştirdikleri bir göçtür. Bu göç Türklerin başka bir ülke sınırları içinde yaşama ve var olma mücadelesini gösteren önemli bir örnektir. 1989 Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye olan göçü uluslararası, kitlesel ve etnik karakterli, siyasi ve zorunlu bir göçtür. Bu göçün hukuksal temelleri hazırlanmadan hem yasal hem de sosyal olarak organize edilmeden kontrolsüz bir şekilde gerçekleşmiştir. Bu göç olayı Bulgaristan'ı ekonomik, politik, sosyal problemlerle karşı karşıya bırakarak kalmamış aynı zamanda çok sert eleştirilere uğrayarak yalnızlaşmasına ve sosyalist rejimin ülkede çökmesine neden olan unsurlardan birisi olmuştur.

Bu kitlesel göç hem Bulgaristan'da hem de Türkiye'de bazı sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Bulgaristan'ın plansız ve ansızın gönderdiği bu kitlesel ve zorunlu göç Bulgar ekonomisini olumsuz bir şekilde etkileyerek işgücü sorununu ortaya çıkarmıştır. Yüzlerce köy ve kasaba boşalmış veya nüfusu azalmıştır. Tarım toprakları ekilmeden, dikilmeden, sürülmeden veya tarım ürünleri toplanmadan başıboş bırakılmıştır. Fabrikalar, inşaat sektörü, maden ocakları ve hayvan mandıraları işsiz kalmıştır. Bu alanlardaki iş gücü ve istihdam problemleri krize neden olmuştur. Türkiye üç aydan daha kısa bir süre içerisinde 300.000'den fazla Türk soydaşına kapılarını açarak ülkeye yerleşmelerine izin vermiştir. Ancak, bu kadar

kısa süre içerisinde çok sayıda gelen nüfusa ev sahipliği yapan Türk Devleti göçe hazırlıksız yakalanmıştır. Hükümeti, ekonomiyi ve halkı zor durumda bırakan 1989 göçü toplumsal problemlere de neden olmuştur

Üç kıtaya hakim olmuş Osmanlı Devletinin davamı niteliğine haiz olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Dünyanın farklı coğrafyalarında yaşayan milyonlarca Türk veya Türk asıllı insanların zor durumda sığınacakları güvenli liman olarak gördükleri bir yerdir. Türk devlet idarecilerinin bu durumu göz önünde bulundurarak daha stratejik politikalar oluşturması gerektiği çok açıktır. Bu düşünceden hareketle, ülke sınırları dışında yaşayan soydaşların sorunlarıyla doğrudan ilgili olmak üzere müstakil bir bakanlık teşkilatının kurulması, meselenin ciddiyetle ele alınıp daha sistematik ve bilinçli politikaların tespit ve uygulama alanına konulması, çıkabilecek birçok sorunun büyümeden çözülmesine, soydaşların yaşadıkları ülkelerde haklarının ve hukuklarının korunmasına olumlu yönde katkılar sunacaktır.

Kaynakça

- Akçadağ, E. (2012). Yasadışı Göç ve Türkiye, Bilgesam Yayınları, İstanbul.
- Akıncı, B. & Nergiz, A. & Gedik, E. (2015). Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul, Göç Araştırmaları Dergisi, C: 1, S: 2, Temmuz-Aralık 2015, ss. 58-83.
- Tamer, M. (2020). Göç, göçün nedenleri ve uluslararası göç üzerine kavramsal bir analiz. Journal of Social and Humanities Sciences Research, 7(60), 2020, ss.2808-2818.
- Asar, A. (2004). Türk Yabancılar Mevzuatında Yabancı ve Hakları, Emek Ofset, Ankara.
- Atasoy, E. (2011). Bizden Olan Ötekiler Asimilasyon Kısılcığında Bulgaristan Türkleri. MKM Yayıncılık, Bursa.
- Atasoy, E. (2011). Siyasi Coğrafya Işığında Bulgaristan Türklerinin 1989 Yılındaki Zorunlu Göçü, Coğrafya Dergisi, S:21, ss.1-17.
- Atasoy, E. (2020). 1989 Yılındaki Zorunlu Göçün Bulgaristan Devleti Ve Bulgaristan Türkleri Perspektifinden Değerlendirilmesi. 1989 Yılında Bulgaristan'dan Türk Zorunlu Göçünün 30. Yılı içinde Çorlu.
- Barışık, S. (2020). Göç Kavramı, Tanımı ve Türleri, Salih Barışık (Ed.), Küreselleşen Dünyada Fırsat Eşitliği Arayışında Uluslararası Göç ve Türkiye'nin Suriye Deneyimi içinde, ss.1-25, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Baritçi, F. (2017). Suriyeli Mültecilerin Türk Toplumuna Uyum Süreci Üzerine Bir Araştırma, Aksaray Üniversitesi, Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, (17), ss.227- 245.

- Cemal, Y. (2004). Göç Sosyolojisi, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Cumhuriyet, (30 Mayıs 1989); (17 Haziran 1989); (18 Haziran 1989); (21 Haziran 1989); (24 Haziran 1989); (28 Ocak 1985); (20 Mart 1985); (24 Mart 1985); (4 Nisan 1985); (8 Temmuz 1989); (6 Ağustos 1989); (11 Ağustos 1989).
- Danış, D.& Bayraktar, D.& Çatır, G., & Salihi, E. (2010). Irak'tan İrağa: 2003 Sonrası Irak'tan Komşu Ülkelere Ve Türkiye'ye Yönelik Göçler, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara.
- Demirtaş Coşkun, B. (2001). Turkish-Bulgarian relations in the post-cold war era; the exemplary relationship in the Balkans. The Turkish Yearbook of International Relations, (32), ss.25-60.
- Doğan, S. (1988). Yurt Dışı Yaşantısı Geçiren ve Geçirmeyen Lise Öğrencilerinin Problemleri. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Terör Nedeniyle Göç Eden Ailelerin Sorunları. (1998). Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara.
- Erdoğan, M. O. (2020). Göç ve Entegrasyon Çalışmalarının Temeli Olarak Göç Kuramları. İçinde S. Buz & H. Çevik (Ed.), Göç ve Entegrasyon, Nika Yayınevi.
- Gürbüz, R. (2023). Kalanlar Ve Gidenlerin Gözünden Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler (1989): Öncesinde Ve Sonrasında Yaşananlar, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bandırma.
- Kemaloğlu, A. İ. (tarihsiz). Bulgaristan'dan Türk Göçü (1985-1989), Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara.
- Lütem, Ömer E. (2000). Türk-Bulgar İlişkileri (1983-1985), Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları (ASAM), C: 1, 176-183, Ankara.
- Milli Gazete, (8 Ocak 1985).
- Milliyet, (16 Ocak 1985); (14 Şubat 1985); (17 Mart 1985); (2 Nisan 1985); (26 Mayıs 1989); (28 Haziran 1989).
- Ortaylı, İ. (2006). "Genel Göç Olgusu", Uluslararası Göç Sempozyumu Bildiriler; 8-11 Aralık 2005, Zeytinburnu Belediyesi Yayını, İstanbul.
- Ozankaya, Ö. (1984). Toplum Bilim Terimleri Sözlüğü, Savaş Yayınları, Ankara.
- Özcan, K.E. (2016). Soğuk Savaş Döneminde Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye Göçü: Bursa Örneği, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

- Sever, H. (2009). Yasadışı Göçmenlerin Profili: İstanbul İli Örneği, Polis Akademisi Başkanlığı, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Suç Araştırmaları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Şimşir, B. N. (1986). Bulgaristan Türkleri, Bilgi Yayınevi, . İstanbul.
- Şimşir, B. N., (2009). Bulgaristan Türkleri, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- TBMM Tutanak Dergisi, (14 Nisan 1985). Dönem 17, Toplantı 1, C. 12.
- TBMM Tutanak Dergisi, (24.10.1989). Dönem 18, Yasama Yılı 3, Cilt 33, 21'inci Birleşim.
- TBMM Tutanak Dergisi, (29.09.1989). Dönem 18, Yasama Yılı 3, Cilt 33, 10'uncu Birleşim.
- TBMM Tutanak Dergisi. (Şubat 1985). Dönem 17, Toplantı 2, C. 12, 13.
- TBMM Tutanak Dergisi, (16.01.1990). Dönem 18, Yasama Yılı 3, Cilt 39, 64'üncü Birleşim.
- Tercüman, (6 Haziran 1989); (15 Haziran 1989).
- Tümertekin, E. & Özgüç, N. (2004). Beşeri Coğrafya: İnsan Kültür Mekân, Çankaya Kitabevi, İstanbul.
- Türk Yurdu, (Kasım 1989). "Şubelerden Haberler", C. 9, S. 27, , ss. 57-61.
- Türkiye ve Göç. (tarihsiz). T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü: [file:///C:/Users/Pc/Downloads / turkiyevegoc_tr.pdf](file:///C:/Users/Pc/Downloads/turkiyevegoc_tr.pdf).
- Yalçın, C. (2004). Göç Sosyolojisi, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Yayıntaş, Y. (2021). Bulgaristan Muhacirlerinin Anlatımıyla 1989 Göçü. Akademik Disiplinlerin Göç Olgusuna Farklı Yaklaşımları. Bilgin Kültür Sanat Yayınları. ss.423-436.
- Yıldırım, S. (2016). Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikaları Çerçevesinde Göç ve Göç Politikaları (1921-1960). HÜTAD Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (24), ss.273-301.
- Yıldız, İ. (2018). Türkiye'ye Uluslararası Göçler Ve Türkiye'nin Göç Politikası, Kırmızı Çatı, Ankara.
- Zülal, A. (2002). "21. Yüzyılda Göçler", Bilim ve Teknik, S: 415, Ankara.